

طراحی پارک های شهری با رویکرد معماری سنتی و پایدار

مهدی مطهر

کارشناسی معماری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد سمیرم

چکیده

این پژوهش با هدف طراحی پارک های شهری با رویکرد معماری سنتی و پایدار انجام شد. روش تحقیق کتابخانه ای با استفاده از کتب، مقالات و پایان نامه ها و... انجام گرفت. نتایج نشان داد اهمیت حفظ هویت فرهنگی، ارتقاء کیفیت زندگی، کاهش تأثیرات زیست محیطی و افزایش تنوع زیستی از جمله مزایای استفاده از رویکرد معماری سنتی و پایدار در طراحی پارک های شهری است. همچنین، طراحی پارک ها به گونه ای که فضاهای چندمنظوره و قابل دسترسی برای تمامی گروه های سنی و توانایی ها فراهم کند، به تقویت حس تعلق اجتماعی و مشارکت شهروندان در حفظ این فضاها منجر می شود. و طراحی پارک های شهری با رویکرد معماری سنتی و پایدار می تواند به عنوان الگویی موفق برای سایر مناطق شهری مورد استفاده قرار گیرد و به حفظ محیط زیست و تقویت هویت فرهنگی کمک کند.

واژگان کلیدی: پارک، پارک شهری، معماری، پایدار

مقدمه

طراحی پارک‌های شهری به عنوان یکی از عناصر کلیدی در بهبود کیفیت زندگی شهری و ارتقاء سلامت روانی و جسمی شهروندان، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. با توجه به رشد سریع شهرنشینی و افزایش جمعیت در مناطق شهری، نیاز به فضاهای سبز و طبیعی به شدت احساس می‌شود. پارک‌ها نه تنها به عنوان مکان‌هایی برای تفریح و استراحت عمل می‌کنند، بلکه به عنوان نقاط مرکزی برای تعامل اجتماعی و تقویت حس جامعه نیز شناخته می‌شوند. در این راستا، رویکردهای معماری سنتی و پایدار در طراحی پارک‌های شهری می‌توانند به عنوان راهکارهایی مؤثر در ایجاد فضاهای سبز جذاب و کارآمد مورد استفاده قرار گیرند. معماری سنتی با تأکید بر استفاده از مصالح محلی، طراحی متناسب با اقلیم و فرهنگ منطقه، و ایجاد ارتباط نزدیک با طبیعت، می‌تواند به حفظ هویت فرهنگی و تاریخی شهرها کمک کند. این رویکرد نه تنها به زیبایی‌شناسی فضاهای شهری افزوده، بلکه به تقویت حس تعلق و ارتباط شهروندان با محیط زیست نیز می‌انجامد. از سوی دیگر، رویکرد پایدار در طراحی پارک‌ها با هدف کاهش تأثیرات منفی بر محیط زیست و استفاده بهینه از منابع طبیعی، به ایجاد فضاهای سبز مقاوم و کارآمد کمک می‌کند. این رویکرد شامل استفاده از تکنیک‌های نوین در مدیریت آب، حفظ تنوع زیستی، و طراحی فضاهایی است که به راحتی قابل دسترسی و استفاده برای تمامی گروه‌های سنی و توانایی‌ها باشند. این مقاله به بررسی اصول و روش‌های طراحی پارک‌های شهری با رویکرد معماری سنتی و پایدار می‌پردازد.

فضای سبز شهری

فضای سبز شهری به مجموعه فضاهای باز و سبزی گفته می‌شود که در داخل محیط‌های شهری با اهداف مشخص برنامه ریزی و عملکردهای معینی بر عهده آنها نهاده شده است. در تعریفی دیگر آمده است فضاهای سبز شهری بخشی از فضاهای وسیع یا محدود موجود در محدوده عملکردی شهر است که به منظور ایجاد تنوع و زیبایی افزایش کیفیت زیستی تأمین رفاه انسانی و ارائه خدمات ویژه به شهروندان انتخاب شده و با انواع پوشش‌های گیاهی بومی و غیربومی تحت نظارت و مدیریت شهری قرار دارد (ضرابی و تبریزی، ۱۳۸۵). از دیدگاه شهرسازی فضای سبز شهری عبارت از بخشی از استخوان بندی و مورفولوژی شهر است. به بیان دیگر فضای سبز در کنار اسکلت فیزیکی شهر تعیین کننده اندام و بطور کلی سیمای شهر می باشد. از اینرو هرگاه طراحی شهر بدرستی انجام گیرد و نیز به دقت به مورد اجرا گذاشته شود. منطق طراحی حکم می‌کند که میان این دو عامل یعنی بخش بی جان و جاندار مورفولوژی شهری به گونه ای تعادل برقرار گردد. پارک؛ منطقه فراخ و بازی برای استفاده‌های تفرجگاهی عامه در کنار شهرها، فضای عمومی و خدماتی است که از ترکیب میان عملکرد و بیان تصویری شکل می‌گیرد و در زیباسازی منظر شهر نقشی مهم ایفا می‌کند و به عنوان رابطی میان زیباسازی و فضاهای عملکردی مطرح می‌گردد. (حسین زاده دلیر، ۱۳۹۳). اصولاً طبیعت و ماهیت این فضاها به گونه ای است که تمام طبقات مردم می‌توانند از آن استفاده کنند در پارک‌های عمومی سعی می‌شود که تمام وسایل سرگرمی و رفاهی، تقریباً برای هرگونه سلیقه فکر و سن وجود داشته باشد (حکمتی، ۱۴۰۰).

انواع فضاهای سبز شهری

در یک تقسیم بندی کلی می‌توان فضاهای سبز شهری را به چهار دسته ذیل تقسیم نمود:

- ۱- فضاهای سبز عمومی
- ۲- فضاهای سبز نیمه عمومی

۳- فضاهای سبز خیابانی

۴- فضاهای سبز خصوصی که در زیر به تعریف مفاهیم هر یک از آنها پرداخته می شود.

۱- فضاهای سبز عمومی

فضاهای سبزی هستند که واجد بازدهی اجتماعی می باشند. این فضاها برای عموم مردم در گذران اوقات فراغت تفریح و مصاحبت با دوستان و گردهمایی های اجتماعی و فرهنگی استفاده می شوند. فضاهای یاد شده اساساً برای این منظور طراحی یا تجهیز شده اند وجود نیمکت روشنایی آبخوری، دستشویی، کف سازی معابر و دسترسی از مؤلفه های فضاهای سبز عمومی به شمار می روند از فضاهای سبز عمومی معمولاً به عنوان «پارک» نام برده می شود در واقع فضاهای سبز اجتماعی شامل فضاهای سبز عمومی مجهز به خدمات و تسهیلات می شود.

۲- فضاهای سبز نیمه عمومی

فضاهای سبزی که بازدهی اکولوژیکی دارند لیکن استفاده کنندگان آنها نسبت به فضاهای سبز عمومی محدودترند واجد بازدهی تام اجتماعی نیستند. محوطه های باز بیمارستان ها و ادارات دولتی و... در این دسته قرار می گیرند.

۳- فضاهای سبز خیابانی

نوعی از فضاهای سبز شهری هستند که به طور معمول درخت کاری حاشیه باریکی از حد فاصل مسیرهای پیاده رو و سواره رو را تشکیل می دهند و یا به صورت متمرکز در فضاهای نسبتاً کوچک میدان و یا در زمین های پیرامون بزرگراه ها و خیابان ها شکل گرفته اند.

۴- فضاهای سبز خصوصی

فضاهای سبز خصوصی شامل باغ های مثمر زمین های کشاورزی و باغچه های خصوصی هستند و به دلیل خصوصی بودنشان فاقد ارزش اجتماعی می باشند بدون تردید فضاهای سبز خصوصی بر شرایط اکولوژیکی شهر تأثیر گذار هستند (سعید نیا ۱۳۸۳).

پارک

عبارت است از فضای سبز طراحی شده ای که در مالکیت عموم قرار دارد و جزیی از فضاهای شهری محسوب می شود این فضاها توسط گیاهان و درختان پوشیده شده و بر اساس نظارت و مدیریت انسان حفظ و نگهداری یا احداث می شوند.

- طبقه بندی پارک ها بر اساس هویت پارک جنگلی

پارکی است که درختان نقش بیشتر و مهم تری نسبت به دیگر عناصر به کار گرفته در طراحی آن دارند و برای احداث این پارک ها از اصول جنگل داری پیروی می شود و هویت کلی آنها طبیعی است.

– پارک انسان ساخت

پارکی است که با بکارگیری روشهای مهندسی و تحت مدیریت انسان به منظور ایجاد نمونه هایی از طبیعت در درون شهرها ایجاد می شوند.

– طبقه بندی پارک ها بر اساس اهمیت مقیاس و حوزه نفوذ

برای پارک ها طبقه بندی دیگری نیز بر اساس اهمیت مقیاس و حوزه ی نفوذ آنها ارائه شده است. بر این اساس پارک ها به پارک بین المللی پارک ملی و پارک شهری تقسیم بندی می شوند که به شرح ذیل می باشند:

۱- پارک بین الملل

اینگونه پارک ها دارای عناصر داخلی ویژه ای هستند که حفاظت از آنها از اهمیت و ارزش بین المللی برخوردار است بطوری که این مهم از مرزهای یک کشور فراتر می رود.

۲- پارک ملی

اینگونه پارک ها بخشی از سرزمین ملی به حساب می آیند که از لحاظ برخورداری از عناصر طبیعی و مناظر غنی حائز اهمیت در سطح کشور است و نگهداری و حفاظت از آنها از جنبه های متفاوت جانورشناسی گیاهشناسی آثار تاریخی و یادبودهای مهم توجهات زیاد می طلبد. همچنین این پارک ها مورد توجه مردم در سراسر کشور قرار دارند.

۳- پارک شهری

به پارک هایی که در حوزه یک شهر واقع شده اند پارک شهری گفته می شود پارک های شهری بر اساس مقیاس و حوزه نفوذ به پارک همسایگی پارک محله ای پارک ناحیه ای پارک منطقه ای و پارک شهری تقسیم می شوند (مجنونیان، ۱۳۷۴). در واقع پارک شهری پارکی است که دارای جنبه های مختلف، تفریحی، فرهنگی زیست محیطی و سالم سازی محیط زیست است و جنبه سرویس دهی به مناطق مختلف شهر را دارد. پارک های شهری دارای نقش اجتماعی اقتصادی و اکولوژیکی هستند که مزایایی مانند درمان بیماری های روحی محیطی مطلوب برای پرورش کودکان یکپارچگی، اجتماعی حفظ آسایش و نیز شاخصی برای ارتقاء کیفیت فضای زندگی و توسعه جامعه محسوب می شوند که در ذیل تعاریف هر یک از انواع پارک های شهری ارائه گردیده است:

الف: انواع پارک های شهری در مقیاس واحد همسایگی

پارک شهری در مقیاس واحد همسایگی عبارت است از پارکی که در یک واحد همسایگی قرار گرفته و مساحتی کمتر از ۵۰۰۰ متر مربع دارد و شعاع نفوذ آن از ۱۰۰ متر تجاوز نمی کند. استفاده کنندگان آن اغلب گروه سنی کودکان و نوجوانان هستند؛ از اینرو گاهی پارک کودک نیز نامیده می شود. دسترسی به این پارک باید با پای پیاده امکان پذیر باشد؛ بطوریکه یک کودک ۹ ساله بتواند مسیر دورترین نقطه واقع در حوزه نفوذ تا پارک را به تنهایی طی کند و در طی مسیر از خیابان شریانی و بزرگراه ها عبور نکند (سعیدنیا، ۱۳۸۳).

ب: پارک شهری در مقیاس محله

مساحت پارک محله ای از ۵۰۰۰ متر مربع تا ۵۰۰۰۰ متر مربع متغیر است و شعاع حوزه نفوذ آن نیز ۱۰۰۰ متر برآورد می‌شود. نحوه دسترسی به این پارک نیز باید با پای پیاده امکان پذیر باشد بطوریکه یک کودک ۹ ساله بتواند دورترین نقطه در محله تا پارک را طی کند او در این مسیر می‌تواند از خیابان تندرو بگذرد. همچنین این پارک بایستی در مجاورت مراکز آموزشی مانند دبستان و خانه های مسکونی باشد.

پ: پارک شهری در مقیاس ناحیه

مساحت آن دو تا چهار برابر مساحت پارک محله ای از (۵۰۰۰۰ تا ۱۰۰۰۰۰ متر مربع) است. شعاع حوزه نفوذ آن ۲۰۰۰ متر برآورد می‌شود و مراجعه کنندگان می‌توانند از دورترین مرکز ناحیه با پای پیاده و طی چند دقیقه به پارک برسند این پارک‌ها جمعیتی معادل ۹۶۰۰۰ نفر را تحت پوشش قرار می‌دهند. (رضویان ۱۳۸۱)

ت: پارک شهری در مقیاس منطقه

مساحت پارک منطقه ای از ۱۰۰۰۰۰ متر مربع تا ۲۰۰۰۰۰۰ متر مربع یعنی دوبرابر مساحت پارک ناحیه ای است و شعاع نفوذ آن نیز ۴۰۰۰ متر برآورد می‌شود. دسترسی به پارک با استفاده از وسیله نقلیه امکان پذیر است؛ بطوریکه از دورترین نقطه منطقه تا پارک را بتوان در زمان ۱۵ دقیقه یا بیش تر طی کرد. (بان، ۱۳۸۸).

ث: پارک فراشهری پارک‌های بسیار بزرگ

این پارک‌ها دارای مساحت بیش از ۲۰ هکتار هستند و حوزه نفوذ آنها می‌تواند بخشی از شهر یا تمام آن باشد. این پارک‌ها به منظور تفرج و گریز مردم از آلودگی هوا و شلوغی شهر مورد استفاده قرار می‌گیرند. دسترسی به این پارک‌ها با استفاده از وسایل نقلیه امکان پذیر است. بخش‌هایی از این پارک‌ها همچنین در صورت نیاز مردم به جابجایی می‌توانند به جاده دسترسی داشته باشند بطور کلی به ازای هر ۵۰ هزار نفر جمعیت یکی از این پارک‌ها مورد نیاز است (الماسیه، ۱۴۰۳).

اهمیت طراحی پارک های شهری با معماری سنتی

امروزه زندگی شهری ونظام اجتماعی موجود در شهرها، انسانها را از مسیر اصلی زندگی دور کرده و با وجود رفاه و امکانات بسیاری که دراختیارشان قرارداده از سادگی طبیعت دور شده اند. همچنین انسانها به سمتی سوق پیدا می کنند که مثل هم فکر کنند و فواصل فرهنگی کم شود، زیرا مبادله محورهاو اصول فکر است که باعث رشد می شود. یکی از بهترین راه های تبادل فرهنگی اجتماعی ، پارک ها است. همچنین حضور والدین و کودکان توام با یکدیگر تا حد زیادی موجب رونق اجتماعی و بالا رفتن سطح فرهنگی و بومی این فضا ها می شود. با وجود زیر ساخت های متعددی که در شهر ها وجوددارد و متاسفانه نبود امکانات اولیه مناسب باعث شده است تا بازدید مسافران از این فضای شهری محدود به دیداری چند ساعته شود. پس با ایجادامکانات مناسب با توجه به ظرفیت های بالای این فضا های شهری می توان آنها را به یکی از عناصر تاثیر گذار در کیفیت دنیای کودکان مبدل کرد.بنابراین ایجاد فضای شهری در قالب پارک و خصوصیات برجسته معماری آن جهت گذران اوقات فراغت ، همراه با عملکردهای لازم در قالب یک مجموعه تفریحی پارک شهری کودکان از اهمیت خاصی برخوردار است و باید به صورت دقیق انجام پذیرد (شریف نژاد و عدل دوست، ۱۳۹۶). طراحی پارک‌های شهری با رویکرد معماری سنتی و پایدار از

اهمیت ویژه‌ای برخوردار است که به چندین دلیل می‌توان به آن اشاره کرد. نخستین دلیل، حفظ هویت فرهنگی است؛ طراحی پارک‌ها با استفاده از عناصر معماری سنتی به حفظ هویت فرهنگی و تاریخی منطقه کمک می‌کند و باعث می‌شود که فضاهای سبز نه تنها به عنوان مکان‌هایی برای تفریح، بلکه به عنوان نمادهایی از فرهنگ و تاریخ محلی شناخته شوند. علاوه بر این، پارک‌های شهری به عنوان فضاهای سبز، بهبود کیفیت زندگی شهروندان را تسهیل می‌کنند. این فضاها به افراد امکان می‌دهند تا از طبیعت لذت ببرند، فعالیت‌های ورزشی انجام دهند و با یکدیگر تعامل اجتماعی داشته باشند. طراحی پایدار این پارک‌ها می‌تواند به افزایش سلامت روانی و جسمی شهروندان کمک کند. همچنین، معماری پایدار در طراحی پارک‌ها به کاهش تأثیرات منفی بر محیط زیست کمک می‌کند. استفاده از مصالح بومی، طراحی متناسب با اقلیم و مدیریت منابع آب می‌تواند به حفظ منابع طبیعی و کاهش آلودگی کمک کند. طراحی پارک‌ها با رویکرد پایدار می‌تواند به حفظ و تقویت تنوع زیستی در مناطق شهری کمک کند. ایجاد زیستگاه‌های طبیعی برای پرندگان و دیگر موجودات زنده، استفاده از گیاهان بومی و ایجاد مناطق مرطوب می‌تواند به حفظ اکوسیستم‌های محلی کمک کند. پارک‌های طراحی شده با رویکرد سنتی و پایدار می‌توانند فضاهای چندمنظوره‌ای را فراهم کنند که به نیازهای مختلف شهروندان پاسخ دهند. این فضاها می‌توانند شامل مناطق بازی برای کودکان، فضاهای ورزشی، مکان‌های استراحت و نقاط تجمع اجتماعی باشند. طراحی پارک‌ها با توجه به نیازها و خواسته‌های جامعه می‌تواند به تقویت حس تعلق و ارتباط شهروندان با محیط زیست و یکدیگر کمک کند و به افزایش مشارکت اجتماعی و همکاری در حفظ و نگهداری از این فضاها منجر شود. علاوه بر این، پارک‌های شهری می‌توانند به عنوان مکان‌هایی برای آموزش و آگاهی‌بخشی در مورد محیط زیست و اهمیت حفظ آن عمل کنند. برگزاری کارگاه‌ها و برنامه‌های آموزشی در این فضاها می‌تواند به افزایش آگاهی عمومی کمک کند. طراحی پارک‌ها با استفاده از عناصر زیبایی‌شناختی و معماری سنتی می‌تواند به بهبود زیبایی شهری کمک کند و به جذب گردشگران و افزایش ارزش اقتصادی منطقه منجر شود. وجود فضاهای سبز و طبیعی در شهرها به کاهش استرس و افزایش آرامش شهروندان کمک می‌کند. طراحی پارک‌ها با رویکرد پایدار می‌تواند به ایجاد محیطی آرام و دلنشین برای استراحت و تفریح کمک کند. در نهایت، پارک‌های شهری می‌توانند به عنوان مکان‌هایی برای برگزاری رویدادها، بازارها و فعالیت‌های فرهنگی عمل کنند که به ایجاد فرصت‌های اقتصادی و اشتغال‌زایی کمک می‌کند. به طور کلی، طراحی پارک‌های شهری با رویکرد معماری سنتی و پایدار نه تنها به بهبود کیفیت زندگی شهروندان کمک می‌کند، بلکه به حفظ محیط زیست و تقویت هویت فرهنگی نیز می‌انجامد و می‌تواند به عنوان یک الگوی موفق برای طراحی فضاهای سبز در سایر مناطق شهری مورد استفاده قرار گیرد.

توسعه پارک های شهری با رویکرد طراحی شهری پایدار

توسعه شهری ما را با چالشی جدید مواجه کرده است، افزایش بی رویه جمعیت، نیازمند تأمین احتیاجات این جمعیت رو به افزایش است. آنچه در چند دهه اخیر خود را هر چه بیشتر نمایان ساخته است، عواقب منفی تأمین این مایحتاج برای جمعیت موجود جهان است. با افزایش نگرانی‌ها در این خصوص، مباحث مربوط به توسعه پایدار از ابتدای دهه ۷۰ میلادی رونق گرفت و رفته رفته به عنوان یکی از مهمترین موضوعات در برنامه ریزی و طراحی شهرها ریشه دواند. رویکردی که از ابتدای قرن حاضر در شهرهای مختلف دنیا در حال گسترش است، توسعه پارک های شهری بمنظور ایجاد پایداری شهری است. با توجه به مطرح بودن فضای سبز شهری به عنوان یکی از تقویت ک نندگان پایداری زیست محیطی، توجه به سایر جنبه های این فضاهای شهری از جمله پایداری اقتصادی و اجتماعی قوت گرفت. کشور ما نیز از این بحث مستثنی نبوده و نیاز به استفاده از اصول طراحی پایدار در راستای افزایش سطح کیفیت زندگی شهری در آن مشهود است. (کوشا، ۱۳۹۲)

اصول و روش‌های طراحی پارک‌های شهری با رویکرد معماری سنتی و پایدار

طراحی پارک‌های شهری با رویکرد معماری سنتی و پایدار نیازمند توجه به اصول و روش‌های خاصی است که می‌تواند به ایجاد فضاهای سبز کارآمد و جذاب کمک کند. در ادامه به برخی از این اصول و روش‌ها اشاره می‌شود:

۱. استفاده از مصالح محلی

۲. طراحی متناسب با اقلیم

۳. ایجاد فضاهای چندمنظوره

۴. حفظ و تقویت تنوع زیستی

۵. مدیریت آب و منابع طبیعی

۶. طراحی دسترسی‌پذیر

۷. توجه به زیبایی‌شناسی

۸. مشارکت جامعه

۹. آموزش و آگاهی‌بخشی

۱۰. ارزیابی و بازنگری

پس از طراحی و اجرای پارک‌ها، ارزیابی عملکرد آن‌ها و بازنگری در طراحی‌ها بر اساس بازخوردهای شهروندان و تغییرات محیطی ضروری است. این امر می‌تواند به بهبود مستمر فضاهای سبز شهری کمک کند. با رعایت این اصول و روش‌ها، می‌توان پارک‌های شهری را به فضاهایی پایدار و متناسب با نیازهای شهروندان تبدیل کرد که نه تنها به بهبود کیفیت زندگی کمک می‌کنند، بلکه به حفظ محیط زیست و فرهنگ محلی نیز می‌انجامند.

منابع و مآخذ

۱. الماسیه، فرشید (۱۴۰۳) بررسی تاریخیچه فضای سبز شهری در ایران و جهان، فصلنامه مطالعات جغرافیا، عمران و مدیریت شهری، دوره: ۱۰، شماره: ۱.
۲. حکمتی، جمشیدی (۱۴۰۰) مهندسی فضای سبز، انتشارات علم کشاورزی ایران.
۳. خان سفید، مهدی (۱۳۹۰) اصول برنامه ریزی فضای سبز شهری، ناشر: سازمان شهرداری های کشور.
۴. رضویان، محمد تقی (۱۳۸۱) برنامه ریزی کاربری اراضی شهری، انتشارات منشی.
۵. سعیدنیا، احمد (۱۳۸۳) کتاب سبز شهرداری ها جلد نهم فضاهای سبز شهری تهران مرکز مطالعات برنامه ریزی شهری تهران.
۶. شریف نژاد، جواد و عدل دوست، علی (۱۳۹۵) هویت عناصر معماری، در بازطراحی پارک های شهری در راستای ارتقای کیفیت فضای شهری کودکان، اولین همایش بین المللی بازانیدیشی توسعه پایدار، تبریز.
۷. کوشا، پریسا (۱۳۹۲) توسعه پارک های شهری با رویکرد طراحی شهری پایدار، اولین کنفرانس معماری و فضاهای شهری پایدار، مشهد.
۸. مجنونیان، هنریک (۱۳۷۴) مباحثی پیرامون پارک ها، فضای سبز و تفرجگاه ها، ناشر: سازمان پارک ها و فضای سبز شهر تهران.